

माननीय प्रधानमन्त्री,

राष्ट्रीय ज्ञान आयोग स्कुल शिक्षाको लागि युप्रो विषयहरूमा छानविन गर्दै छ। आदेश स्कुल शिक्षाको स्थापना भारतलाई ज्ञान समाजमा परिवर्तन गर्नुको निम्ति र शिक्षाको उन्नतिको निम्ति जरुरी छ। हामि अहिले अन्तर्भुक्त सबै विषयहरूको बारेमा विस्तार विचार आलचना गरि रहेको छौं।

अहिले केन्द्रीय सरकारको द्वारा पठाएको शिक्षाको अधिकार को को विषयमा हामि प्रतिक्रिया, दिन्छौं। यो बिल राज्य शिक्षाको सचिबलाई पठाएको छ। राज्यहरू यो बिललाई लिएर हामि सबै शत्रुको विशेषज्ञ र शिक्षाशास्त्रीहरू सित आलोचना गरेको छौं। यो बिलमा युप्रो कारणहरूले गर्दा त्रुटि छ। कन्स्टिटुशनाल अमेन्डमेन्ट आर्टिकल 21ए मा लेखिए को अनुसार केन्द्रीय सरकार को बिलमा यो सबै परिवर्तन ल्याउनु पर्छ। स्कुलशिक्षा अहिले राज्य सरकारको दायित्व हो।

उपयुक्त केन्द्रीय शासनले गर्दा यो सबै समस्याको हल निकलिन्छ र यो सबै अन्तर्भुक्त छ यो अनुमोदनमा:

१. केन्द्रीय आइन: संबिधानमा धारा २१ Aको अनुसार शिक्षाको अधिकार एउटा अन्यतम महत्वपूर्ण मानवाधिकारको रूप हो भनेर घोषित गर्नु पर्छ। येहेतु कोनै नागरिको जन्म काँहा भएकोछ यो प्रसंग तियो तथ्यमा जरुरी होइन, तेस कारण प्रत्येक राज्यलाई पृथकरूपले यो कानून पाश गराउनु जरुरि छ भनेर भारत सरकार यो विषयमा आफनु दायित्व बाट मुक्ति पाउनु सकदै न। पंचायेती राज (संशोधक) कानूनको जत्सो एउटा केन्द्रीय कानूनको पाश गराउनु उचित हो, जोले गर्दा राज्य सरकारहरूको एउटा निर्दिष्ट समय भित्र शिक्षाको अधिकार सम्बन्धित कानूनलाई पाश गराउनुको लागि भन्नु पर्छ, एउटाइ मात्र दायित्व मूलतः केन्द्रीय सरकारले बहन गर्नु पर्छ, अनि यो हो हलो यो कामको लागि प्रयोजनीय आर्थिक सहायताको व्यवस्था गर्नु।

२. आर्थिक अनुदानको प्रतिश्रुति: केन्द्रीय सरकारले शिक्षाको अधिकारको लागि प्रयोजनीय अतिरिक्त खर्चाको ठुलो भाग बहन गर्नु पर्छ। तेस कारण केन्द्रीय कानूनको संग आर्थिक अनुदानको व्यवस्था पनि राख्नु जोले गर्दा केन्द्रीय सरकार प्रारम्भिक शिक्षाकोषको लागि करको तहविल बाट राज्य सरकारहरूको राजस्वको अंश दिनु र तेसको पनि अतिरिक्त जो चायिन्छ तियो दिनु समस्त शिशुहरूको शिक्षाको अधिकारको लागि । सार्वभौम प्राथमिक शिक्षा व्यवस्थाको लागि प्रयोजनीय यो अतिरिक्त आर्थिक अनुदानको अंकको विषयमा जुन हिसाब हुन्छ, तियो जि.डि.पि.को ०.८% देखि २.५% सम्म प्रयोजन हुनु सकछ, जो निर्भर गर्छ यो हिसाबको जन्य कोन विषयको मानलाई लिएर विचार हुँदैछ । तर लागछ की प्रयोजनीय आर्थिक अनुदानको परिमाण तलापटि हुन्छ कारण इतिमध्ये कतिवटा राज्यले प्राय शत प्रतिशत व्यवस्था लिएको छ र बाकि कतिवटा राज्यले सर्वशिक्षा अभियानको फल स्वरूप प्रवेशाधिकारको क्षेत्रमा ठुलो फाराक भएछ।

३. समय सीमा: राज्य-स्तरको आइनमा एउटा समय सीमाको उल्लेख हुनु पर्छ जो निर्धारित कालको वा समयको बिचमा उच्चमानको सार्वभौम शिक्षाको व्यवस्था गर्नुको लागि योजना हुँदैन-- तिन वर्षको समय सीमा आदर्श हुनु उचित हो। जुन आदर्श कानूनको कुरा हामि आलोचना गर्दछौं तेसमा प्रायोगिक दिक् बाट र कानूनको ग्रहणयोग्यताको दिक्बाट कुनै समय-सीमा निर्धारित छैन ।

४. आदर्श र मानको उल्लेख: एउटा न्यूनतम मानको शिक्षा व्यवस्थाको कुरा सोचनु यसको लागि सवाग्रे प्रयोजन स्कूलहरूको तरफबाट एउटा मानको लिखित उल्लेख गर्नु। आदर्श आइनको लिखित रूपे यस्तो मानको कुरा भनेको छैन र स्कूलहरूको कस्तो शिक्षाको मान हुन्छ तियो पनि उल्लेख छैन। तियो बिलमा मात्र यो उल्लेख छ की एउटा तुलनीय मान-को जसमा मानको कुनै विवरण छैन र मानको विषयमा प्रतिश्रुति एउटा जटिल प्रक्रिया, स्कूल प्रति कति जना शिक्षक अथवा कति जना विद्यार्थीको लागि एउटा शिक्षक हुन्छ; शिक्षाको मान र सुविधा अथवा कस्तो हुनु प्रयोजन छ, र यो विषयमा एउटा स्पष्ट उल्लेख कानूनमा हुनु आवश्यक छ ।

५. शिक्षकहरूको योग्यताको विषयमा उल्लेख: उच्चमानको शिक्षा-व्यवस्थामा शिक्षकहरूको भूमिका महत्वपूर्ण, तेस कारण शिक्षकहरूको पूर्वनिर्वाचित तर नमनीय योग्यताको आधारको विषय उल्लेख हुनु एकान्त प्रयोजन छ। आदर्श आइनको बिलमा शिक्षकहरूको योग्यताको विवरण छैन, शिक्षकहरूको कस्तो प्रशिक्षण हुनु उपयुक्त छ तियो पनि दिएक छैन। तर याँहा शिक्षणीय योग्यता र प्रशिक्षणको मानको विषयमा भन्नु जरुरि छ।

६. आदालतको विचार योग्यता: कुनै अधिकार, शिक्षाको अधिकार पनि, जब विचार योग्यताको पहुँचमा आउन्छ तब अर्थबह हुनु सकछ। किन्तु आदर्श आइनको यो बिल राज्य सरकारहरूलाई पाठाउनु भएकोछ तेसमा समस्त दायित्व छ शिक्षुको बाबा आमा वा अभिभावकहरूको हाथमा। यो विषयमा विभिन्न स्तरको सरकारको के दायित्व छ तियो विषयमा उल्लेख जरुरी छ र तियो आदालतको विचारको योग्य हुनु सकछ। राष्ट्रीय ग्राम्य जीविकाको दायवद्धता विषयक कानूनको (न्याशनाल रुराल एमप्लयमेन्ट ग्यारान्टी एक्ट अथवा एन.आर.इ.जि.ए.) यो प्रसंगमा एउटा उदाहरणको रूपे लिनु सम्भव छ।

७. प्रतिविधानको व्यवस्था: कानूनी सुविचारको व्यवस्था गर्नुको लागि प्रतिविधानको लागि एउटा व्यवस्थाको रूपरेखा तैयार गर्नु जरुरी हो र छात्रहरूको लागि वा अभिभावकहरूको लागि एउटा आदर्श पद्धति तैयारगर्नु पर्छ तियो सबै क्षेत्रमा याँहा यो अधिकार पालित हुएको थिएन।

८. सर्वभौम विद्यालय-शिक्षा व्यवस्था: स्कूल शिक्षा सबैको लागि समान बनाउनुको लागि प्रयोजन छ प्रतिवन्धीहरूको, भूमिहीन मान्छहरूको र संख्यालघु समाजको छोराछोरिहरूको लागि अन्यान्य श्रेणीको मान्छे शिक्षुहरूको समान अवकाश दिनु र विशेषत जुन शिक्षुहरूको जन्म देखि कुनै असुविधा छ एसेछे अथवा विशेष सहायता जरुरि छ -- तेसतो श्रेणीहरूको लागि पनि उचित व्यवस्था हुनु पर्छ। यसको प्रथम शर्त हो अन्ततः सरकारी स्कूलमा भिन्न भिन्न सामाजिक, अर्थनैतिक अथवा सांस्कृतिक अवस्थान बाट जुन शिक्षुहरू पडनुको लागि आउन्छ तियोहरू मध्ये कुनै प्रकारको भेद गर्नु सम्भव छैन। आदर्श बिलमा अवकाश छ कि एउटा विभेदसूचक स्कूल व्यवस्था समान्तरालरूपले गडनु जोले गर्दा योसबै शिक्षुहरू जन्म र सामाजिक सूत्रमा असुविधाजनक श्रेणी बाट आउने अन्यान्यहरूको तुलनामा एउटा स्तरविन्यस्त शिक्षा व्यवस्था तैयार गर्नु पर्छ, कारण यो

सबै क्षेत्रको खालि अनौपचारिक शिक्षाको जोगाइ भये भने हुन्छ -- स्वाभाविक र नियमित स्कुल शिक्षाको व्यवस्था नगरे पनि।

स्वाभाविकरूपले जुन सकल क्षेत्रको स्कुल व्यवस्थाको यस्तो नमनीय गर्नु पर्छ कि छात्र-छात्रीहरु विशेष प्रयोजनहरुनाइ मेट्र्याउनु सकछ।

उपरोक्त बिन्दुहरुको विषयमां हामि जरुरत भयो भने अझै विस्तारित व्याख्या दिनु सकछौं। राष्ट्रीय ज्ञान आयोग अहिले शिक्षाको क्षेत्रमां दायबद्ध सबै सित आलोचना गर्दैछ र स्कुल शिक्षा सम्बन्धित उरु सब विषयमां जाँच गर्दैछ। विशेषत हामि अहिले ध्यान दिन्छौं किसरि समान रूपले शिक्षाको व्यवस्था गर्नु सम्भव हुन्छ स्थानीय विभिन्न सम्प्रदाय कुन प्रक्रियामां प्रातिष्ठानिक नियन्त्रण र अन्यान्य प्रक्रियाको माध्यमां उन्नततर स्कुल शिक्षा ल्याउनु अथवा कायम राखनु, सहायता गर्नु अथवा साधारण सर्वजनीय स्कुल व्यवस्था अथवा प्रतिवेशी अंचलमां स्कुलको सुयोग तैयार गर्नु अथवा विशेष विशेष स्थानमां कसरि यथायोग्य मानको र संख्याको शिक्षक तैयार गर्नु पर्छ -- यो सब विषयमां। निकट भविष्यतमां अझै बृहत्तर कतिवटा सुपारिश र सिफारिश हामि तैयार गर्छौं स्कुल शिक्षाको विषये र तेसमां तँपैहरुलाइ हामि निवेदन गर्दैछौं।

धन्यबाद अनि आन्तरिक अभिवादन सह,

श्री स्याम पित्रोदा

अध्यक्ष

राष्ट्रीय ज्ञान आयोग

कपि: श्री अर्जुन सिं, मन्त्री, एम एच आर डि

उपाध्यक्ष, योजना आयोग